

HÁBORUS IRODALOM, HÁBORUS SAJTÓ.

IRTA: DR. LENGYEL ERNŐ

A mi itt következik, nem rendszeres tanulmány és legkevésbé sommázás; szinte a pillanat hátára sztenografáljuk ezeket a sorokat is s Chronos óta örök végzete a pillanatnak, hogy az utána következő pillanat fölfalja. Minden mai írás a napilázak égési terméke — s összefoglalni, áttekinteni már csak azért se lehet, mert a kortárs szemleútja csak szakaszjegyekre van berendezve. A háboru irodalomtörténete? . . . még a háboru könyvkatalógusa se kész! A háboru költőiről, politikusairól, drámairól, szociológusairól írni? — de hátha a háboru Tyrteusa, Aristotelese, Shakesperje, Marxa majd csak ezután jön! A történetet legjobb a történetíróra bízni s az irodalomtörténet az irodalomtröténetíróra. Mégis könnyebb aszerint megmondani, hogy mi történt, ami már megtörtént. Aszerint megjósolni, hogy minek kell történni, ami már rég a múlté, abban látni szimptomát, hőmérsékletet, előzményt, bekövetkezendőt, aminek már a teljessége, a vége a bekövetkezettsége is az orrunk előtt van. Ferrero nagyszerűen vetíti ki a római korzóból a hanyatló világbirodalmat. Sallustius hozzája képest szüklátóköri riporter, akit sorjával fizetnek: csak hogy Sallustius maga ott volt a korzón, Ferrero azonban már azt is látta, hogy torkolt az a korzó a középkorban. Könnyű a versaillesi nagyogásban az ancien

régime temetői mécsesét látni, — mikor encime régime lett maga a forradalom is. A 48-as kormányban, írja egyik történetírónk, már ott volt a hatvanhetes kiegyezés köre; persze, hogy ott volt, de mért nem mondta meg senki 48-ban, hogy Deák Ferenc csinálja meg a kiegyezést 67-ben? Aki nem volt jelen, az mindig többet tud; nem volt igaza a francia tudósnak, aki maliciózusan kérdezte a Pál apostol életéről dissertáló Renant, hogy: „de honnan tudja Ön mindezt olyan nagyon pontosan?” — viszont igaza volt Bismarcknak: „bocsánatot kérek a Háztól, hogy az 1688-iki forradalmat illetőleg ismét olyan tényről beszélek, amelynél nem voltam jelen” — válaszul egy képviselőnek.

Mi jelen vagyunk a világ mostani nagy átalakulásánál — a katona azonban leginkább csak a maga frontszakaszát ösmeri benne és a hinterlandbeli a Hinterland gazdasági, kulturális, társadalmi területének egy-két kvadrátméterét. A háborus irodalom összefoglaló csoportosítása ma még lehetetlen. Csak egyes irodalmi, sajtóbeli tüneteket lehet megállapítani.

A szocializmus megbukott. Az antiszemitizmus megbukott. A közjogi politika megbukott. Mennyi bukást konstatáltak a háboru

első napjaiban s mennyi mindenről derült ki, hogy nemcsak hogy nem bukott meg, de most kezdődik csak igazán. Az irodalom . . . voltak, akik az egész irodalmi civilizációt is a veszteséglistára írták és az első pillanatokban valóban úgy látszott, hogy az irodalmi instinktus, akár az olvasás muszájában, akár az írás muszájában él, a lélek tengerfenekére süppedt. A háboruban hallgatnak a múzsák, mondták a rómaiak és most is úgy látszott, hogy a háboru első menekültjei, a haza és az emberiség első dezertőrjei a muzsák. Azóta persze nagyon is kiderült, hogy nem így történt, — a vágató hadak mögött beláthatatlan porfelhők gomolyognak: a háborus irodalom. A szédület csak pillanatnyi volt, a könyvesboltok csakhamar háborus versekkel, háborus regényekkel, háborus politikai, háborus gazdasági, háborus tudományos munkákkal teltek meg, sőt közönséggel teltek meg, — a könyvesboltban megjelent az olvasó. Kicsit megváltozott, amióta utoljára láttuk; megváltozott a szem-optikája, a kívánni valója . . . megnőtt.

A háboru ott vöröslik, ott zihál minden, sorban, amit a háborus esztendőkből leírtak és hogyha egy olyan Tükörynéyszerű varázsvesszővel érintenénk minden ólombarázdát, mindenegyik alól kibuggyanna a háboru forrása! De mentül inkább programmszerűen adja egy könyv a háborut, annál kevésbé van az benne. A háborus irodalom dús, de nagyon sok valóban nemes terméke mellett nem túlságosan értékes, a szenzáció vörös vitorlái alatt jobbára közepes írások bukkantak föl. Új írók nem is igen tűntek föl, a béke írói fakasztottak a háboru szikláin is vegetációt.

Hogy hogy lesz a béke költőjéből, írójából, filozófusából a háboru költője, írója, filozófusa? Valamiképp — nem egészen úgy, valamiképp — úgy, ahogy a zsellérből, kishivatalnokból, bankárból hős lett. Az emberiség negyven éven át szimulált; jajgatott, hogy ideges, — most kiderült, hogy a neurasthénás pestinek keményebb idegei vannak, mint Achillesnek és Hecktornak. Sírt, hogy nincs

pénze; most milliárdokat hozott össze hetek alatt.

A poézis épp úgy reagált a világ véres szenzációira, mint azelőtt azokra a kis szenzációkra, a lelki csendélet tragédiáira, ahol e.pozíció, *bonyodalom, katasztrófa* egy pillanat alkonyatába vesznek.

A háboru lírája általában gazdagabb, nemezebb, mélyebb, mint az epikája; az ideg hárfahúrja a legtermészetesebben reagál a világviharban. Maga a hazafias érzés, az egész háborus irodalom alapmotívuma, a lírában csap föl legtisztábban, az epika szerpentinútjain könnyebben eltűnik, a dráma bonyodalmaiban könnyebben keverődik. A magyar háborus líra a magyarság nagyszerű küzdelmének mély gondokakisérete. A magyar háborus epika . . . a magyar háborus epika, nem hiába, hogy túlnyomórészt a napisajtó óriás ólomkagylóin szivárgott ki, leginkább: ujságírás.

Nemcsak a magyar, de a külföldi ujságokat is nyilvántartjuk. Azelőtt nem tudtuk, mit írnak a legnagyobb magyar lapok, ma tudjuk, mit ír a Moldova, a La Roumaine, a Telegraaf, a Tanin, a Berlinske Tidende, a Cambana. Amióta a pokol golyójában megszületett a világháboru, azóta megtanultunk fontosnak tudni mindent; minden jelent valamit és ha éjszaka fölsóhajtsz, a sóhajod: ekhó, elhaló hullámgyűrű, végső sugártörés, ha nem is fogod sose megtudni, hogy minek az ekhója és micsoda hullámnak a gyűrűje. Minden ujsághírt történelmi mikroszkóp alatt olvasunk és minden ujságolvasó többet tud, mint azelőtt a külpolitikai rovatvezető. Mindennap elolvassuk a kopenhágai, bukaresti, newyorki, szófiai, konstantinápolyi, rotterdami ujságok híryanagát is és hogy megtudtuk, hogy minden jelent valamit, megtudtuk a saját ujságírásunk jelentőségét is. Tegnap még azon csodálkoztunk, hogy a sajtó nem látta meg a háborut, most, (hogy fölfeszültek a halálhalók és a brüsszeli archivumban meglelték a háboru születési bizonyítványát), a homlo-

kunkra ütünk: hát hogy látta volna, amikor csinálta. Az angol ujságírók németországi látogatása, jelenti Greindl báró, 1907. május 30-án, alig eredményez többet, mint az angol-német viszony átmeneti javulásának látszatát. Sir Edward Lascalles tizenkét esztendeje sürget jobb viszonyt a két nemzet közt, de minden fáradozása meghiusul Edward király zseniális politikája és az angol sajtó lelkiismeretlen üzelmei miatt. Ma már valamenynyien tudjuk, hogy amit a Northcliffe sajtó csinált, az a háboru volt, akkor csak a diplomaták tudták . . . mi a fajok bölcsőjében, vérségek holt tavában, civilizációk világversenyében kutattuk a háboru okát és elfelejtettük az ujságspekuláció hinárjai közt keresni. Magas diplomáciáról beszéltünk, és nem láttuk meg a háborut a kávéház angol, francia ujságjai közt. A háboru a legdemokratikusabb ellenőrzés mellett született — a pincér a kávé mellé hozta. Olyan kolosszális demokratikus ellenőrzés mellett, hogy senkinek se jutott eszébe az ellenőrzés. Az ujságírók nem vették észre, mi történik a félpennys lapokban és Bernhard Shaw is csak most jött rá, hogy a háborut el lehetett volna kerülni, ha az utolsó tiz esztendőben minden angol ujságcikket aláírt volna a szerző és odajegyezte volna szíves fölvilágosításul, hogy mennyi honoráriumot kapott érte.

A magyar sajtó, amelyet szerettek némelyek zsidó sajtónak csúfolni, talán tulságosan is nem volt külpolitikai tényező — és a nagyközönség külpolitikai preceptora is csak a háboru alatt lett.

A politikát, a belsőt, ma már nem intézik el azzal, hogy „kaputos huncutság, urak dolga, veszekedjenek az urak“ — ami azelőtt isteni akarat, nemesi privilégium, polgári kötelesség volt, az ma a nép aktiv belemarkolása a saját sorsába és mindenki tudja, hogy a politika: a több-kenyér, a jobb-élet, a kevesebb gond dolga. De hogy a külpolitika se a régi szembekötösdí, hanem ugyanolyan mód kenyérpolitika és az életünk ára, a tüzhelyünk nyugalma és végső fokon a fegyverben álló kulturánknak a fegyverben álló barbárság fö-

lött való diadala, azt éppúgy nem tudják, mint ahogy nem tudták, hogy a diplomata nem egy régimódu „rókafej“, aki addig intrikál, míg beleesnek a vermébe, hanem egy modern szociálpolitikus „ein Berufsarbeiter in einem Grossbetrieb“. A háboruban ez megváltozott. A sajtó egy óriási néplyceum lett, tanított, magyarázott, perspektivákat adott és a füstön és kormon és véren, a diplomácia alagútjain és a történelem földalatti szivárgásain keresztül vezette a közönséget a háboru forrásaihoz. Az eseményeket koncepciósan, áttekinthetően, világosan magyarázta. Tanított, buzdított, vigasztalt, lelkesített. Nemcsak lyceum, mint följebb mondtuk, — de társalgó, panaszfölvételi iroda, útbaigazító hivatal, elsőfokú közigazgatási fórum, a polgári élet hadtápvonala.

A vezércikk. A háborus ujságírás technikája hozta, hogy a politikus helyett — kevés kivétellel — mindig az ujságíró írta a vezércikket és a közönség nem fizetett rá erre a cserére. A politikus szava kortessip, a politikus tolla handzsár. Ha a politikus a hordó tetejére áll, nagyobb szónok, mint Cicero, ha értelmes: bölcsebb, mint Kant Immánuel, ha két ríme táncra csattan, nagyobb költő, mint Arany János s ha az írja a lap élén, amit a barátai várnak tőle, nagyobb publicista, mint báró Kemény Zsigmond. A név elmarad a vezércikk élén, de a vezércikk jobb lett: üde, áttekinthető, frappáns és, ami a cenzurát, a lelkiismeret hadiadóját, vagy amint a porosz pénzügyminiszter beszéde mondta, a közvélemény kenyérjegyét illeti, a sajtó annyira hozzá alkalmazkodott, hogy a közönség nem is vette észre, hogy ő is hozzá alkalmazkodott.

És most a sajtó speciális háborus genrejéről, a haditudósításról. A haditudósítás voltaképp az egész ujságírás őse, csak az *acta diurniákra* utalunk. Az első ujság: jórészt haditudósítás volt és az első riporter: haditudósító. A haditudósításhoz persze nem mindig tartozott hozzá, hogy ujságban közöltesék. Példa rá Tinódi Lantos Sebestyén, a törökvilág haditudósítója. Tinódi, csak hadiri-

porter volt, olvasom valahol, dacára, hogy versben beszélt, a mi haditudósítók költők, noha prózában beszélnek. Talán nem egészen így van, de az bizonyos, hogy a Tinódi krónikáinak többet köszönhet a történelem, mint az irodalom, — a mai haditudósítók krónikáinak többet nyer az irodalom, mint a hadtörténet. A mai háboru sajtószervezetéhez hozzá tartozik, hogy a háboru tényeit nem a haditudósítótól tudja meg a közönség, de a háboru lelki életének ők a Höferéi — az ujságírók, akik a srapnellek szilánkjait keresték és a magyar fajta ösmeretlen kincseit fedezték föl, mint Kolumbus az indiai út helyett Amerikát. A háboru forró, nehéz lélekzetvétele csap ki az izgalomtól nedves haditudósításokból és a közönség úgy tanult meg néhány ujságírónévet, amik azelőtt az anonymitás erkölcsi szegénységi fogadalmába veszték, mint teszem az orvosprofessorokét. Sőt a külföldi közönség is megtanulta a magyar ujságírók nevét; magyar haditudósítást nem egy ízben vették át s nem egy világeseményt a magyar sajtóból tudtak meg először. A nagy határeltolódásban a világhír határai is mássá lettek s a magyar sajtó megint megelőzte a magyar irodalmat s a magyar ujságíró nevét úgy idézik, mint azelőtt a Stanley, Ratzel, Archibald Forbes, Dillon, Barzini nevét.

A magyar sajtó nem hogy nem tűnt el az óriás arányokban, de hozzájuk nőtt s ez nem kis részben a haditudósítók érdeme.

Nagyon messzire vezetné, ha, csak a pillanat ilyen villamos-expresszén is, a háborus élet egész kultur területén végig akarnánk menni.

Ez album a zsidóhitű magyarságnak készül s olvasói tudják, hogy a zsidóság becsülettel, diadallal részese a háborus kultur munkának. Részese volt a magyar kulturéletnek a háboru előtt is s a zsidóvallásu magyar író, művész, tudós nem jelentett — legalább is nem jelentett értéksökkenést a magyar kulturának.

Ha a magyar zsidóság orgánumaiban itt-ott kiemelik X. vagy Y. magyar írónak a vallását, ez érthető büszkélkedése a zsidóságnak, de büszkélkedése épp a magyar energiaforrásaival. Aminthogy pl. a „*Mult és Jövő*“ hasábjain felhalmozott irodalmi és művészi értékek a magyar kultura gyarapítását jelentik. Az persze természetes, hogy amikor a zsidó: téma lesz és a háboru során, a háboru eseményei során inkább lett az, mint valaha, a zsidó író talán élesebben közelíti meg, de a zsidó témától épp úgy nem lesz egy magyar irodalmi munka se zsidó, ahogy például egy német dráma, regény, vers nem lesz kinai, ha kinaiakról szól. A magyar írás nemcsak akkor magyar, ha zsidó írja, — de akkor is, ha zsidóról szól. Minden szépség, ami magyar nyelven van leírva, magyar irodalom és minden sor, amely a magyarság ügyét szolgálja, a magyarságé.

Pogány Willy rajza